

NOTES PER A UN DEBAT SOBRE CORPORACIONS MULTINACIONALS I ACCIÓ SINDICAL

Antonio Martín Artilles

A. Introducció

El tema de les corporacions multinacionals ha estat abordat en general des d'una perspectiva econòmica. Malgrat això, el seu pes, com a vehicle dinamitzador i modificador de les relacions socials, polítiques i sindicals, i homogeneïtzador de la vida social i cultural, el situa també dins l'àrea de la sociologia.

Així, doncs, l'objecte d'aquestes línies és plantejar la problemàtica de les multinacionals des de l'angle de la sociologia. I més concretament des de la sociologia lligada amb el moviment obrer i sindical en la mesura que la presència cada vegada més activa d'aquestes corporacions a l'Estat espanyol posa de relleu la necessitat d'estudiar, debatre i formular enfront d'elles unes línies d'actuació per raó de la creixent dependència socio-política i econòmica amb els centres de poder transnacionals.

En aquests fulls es pretén d'atreure l'atenció sobre els límits que les empreses multinacionals imposen a l'acció sindical, així com els nous camins de resposta que tracta de formular el sindicalisme. En aquest sentit, la present comunicació (que forma part d'un conjunt de reflexions sobre multinacionals i sindicats desenvolupades en l'àmbit del Centre d'Estudis Socials) té com a objecte atreure l'atenció vers el terreny de la confrontació entre les corporacions multinacionals i els treballadors. És a dir, sobre un aspecte del problema que aplega experiències de lluita i reflexió de treballadors i sindicalistes de diverses empreses i països. Aquestes aportacions s'han realitzat de tres maneres:

1) Contacte directe amb els treballadors de corporacions multinacionals de diferents punts d'Espanya, als quals se'ls va fer entrevistes de *tipus qualitatiu*, partint d'un *qüestionari obert i focalitzat*, durant el Seminari sobre Multinacionals i Sindicats realitzat per la Unió Sindical Obrera (USO) i la Confederació Mundial del Treball (CMT) el mes de setembre de 1979 a Barcelona. La informació obtinguda correspon a declaracions de delegats de les següents empreses: Ford Espanya, Stàndard Elèctrica, Robert Bosch, Michelin, Bayer Hispània, Solvay, Minnesota Mining and Manufacturing, Derivats del Fluor, Klein, Rexpack, Alter, Bimbo, Danone i Avon.

2) Un altre tipus d'informació recollida és la que es derivà d'una *enquesta lliure* a delegats de CC.OO. de Catalunya empleats a Nestlé, Pirelli, Aiscondel, Coca-Cola, Seat i Solvay el mes de juliol de 1979. L'octubre d'aquest any també es va fer l'enquesta amb delegats de la USO de Catalunya del sector elèctric i electrònic de les següents empreses: AEG, Philips Ibèrica, Vanguard, Grundig i Asea-Ces.

A nivell internacional un devesall important d'informació és la procedent del Seminari de la Comissió de Multinacionals de la CMT reunida el març de 1980 a la localitat de Houffliffe (Bèlgica) i en la qual hi foren representats sindicats d'àrees desenvolupades i del Tercer Món. Europa: CFDT (França), CGIL, UIL, CISL, ACLI (Itàlia), CSC (Bèlgica), CNV (Holanda), PASKE (Grècia), DISK (Turquia), CSY (Iugoslàvia); Àsia: SOHIO (Japó), APTUC

(Pakistà), BATU (Filipines), NCTL (Tailàndia), BSSF (Bangladesh); Àfrica: SEKRIMA (Madagascar), FETRABENIN (República Benin), TUC (Gàmbia), PFWU (Serra Lleona), i Organisation of African Trade Union Unity (Regional CMT d'Àfrica); Amèrica Llatina: FAT (Mèxic), UNAMUT (República Dominicana), FUT—exterior (Xile), CLAT (Regional CMT d'Amèrica Llatina); Amèrica del Nord: CSN (Canadà).

3) Finalment, una altra via d'informació és la recollida en documents de les centrals sindicals i materials bibliogràfics d'especialistes en aquest tema, alguns dels quals se citen a peu de pàgina.

Un cop assenyalats breument els canals d'informació, tan sols manca determinar els eixos de l'exposició. En primer lloc realitzaré unes notes entorn de les relacions Estat i Multinacionals. En segon lloc una caracterització de les dificultats inherents a la confrontació. Després un esbós tipològic de les respostes sindicals i finalment una menció als principals interrogants que com espases rutilen sobre el moviment obrer i sindical, tot i situant-lo en una cruïlla.

B. Aproximació a les relacions Multinacionals i Estats.

Els anys següents a la Segona Guerra Mundial les empreses multinacionals han extès acceleradament llurs tentacles per quasi bé tot el món. Aquest moviment d'expansió de llur poder mitjançant la circulació de capitals i mercaderies en la seva forma capitalista ha portat a concentrar el poder polític i econòmic cada vegada en menys mans.¹ La gran força de les multinacionals per impulsar aquesta dinàmica deriva de llur capacitat de *mobilitat geogràfica* i del *control* de la *tecnologia* que les permet de realitzar innovacions "salvatges". Aquests dos elements situen les multinacionals en una relació hegemònica enfront de l'Estat, institucions intergovernamentals, treballadors i sindicats.²

El poder de les empreses multinacionals ha arribat fins el punt que el volum de vendes d'algunes d'aquestes és *més gran* que el PNB de països industrialitzats. Per exemple, el volum de vendes de l'ITT és superior al PNB de països com Bèlgica, Holanda o Suïssa. Aquesta situació en termes de poder col·loca les companyies en millor posició a l'hora de negociar amb els Estats de manera que tendeixen a imposar llurs condicions. Aquest és el cas de la General Motors: abans de decidir el seu establiment a Espanya negocià amb el govern austríac i el francès cercant condicions més avantatjoses. Si tenim en compte que l'atur afecta també aquests països, la inversió de la General Motors suposava un mitjà per mitigar la desocupació que tant preocupa els governs europeus. En aquest context, la posició negociadora de la General Motors era dominant.

Finalment fou el govern espanyol el que oferí majors facilitats i la General Motors imposà les seves condicions: construcció d'una infraestructura adequada, només el govern serà el seu interlocutor i concessió d'un préstec de 10 mil milions de pessetes. Abans de concretar el punt de la instal·lació, el govern proposà que la fàbrica s'ubiqués a Cadis o a El Ferrol amb l'objecte d'absorbir l'atur procedent de la reestructuració del sector naval, però la General Motors elegí Saragossa per establir-se.³

Altres exemples del paper cada vegada més rellevant de les firmes transnacionals enfront dels governs són el cas de l'ITT a Xile, que contribuï de manera singular a l'enderrocament de Salvador Allende o el sabotatge econòmic que realitzaren les multinacionals a Portugal arran de la Revolució dels clavells.

Per tant, els programes econòmics dels governs cada cop es veuen més *desbordats* per l'acció de les *multinacionals* que, amb l'ajut d'institucions claus del sistema financer internacional (FMI, Banc Mundial, etc.), bombardegen els reduïts que es resisteixen a la internacionalització del capital obligant-los a baixar les barreres aranzelàries a fi que puguin circular capitals, béns i serveis per anar modelant la divisió internacional del treball favorablement a llurs interessos.⁴

En efecte, les *institucions financeres* internacionals tendeixen a *imposar condicions* en favor de les firmes multinacionals, atès que aquests organismes es troben *infiltrats* pels interessos i la ideologia del capital multinacional⁵. Així, doncs, el recent assalt de la banca estrangera en l'Estat espanyol fou acompanyat d'un bombardeig dels esmentats organismes amb l'objectiu d'esfondrar les muralles dels set bancs espanyols que controlaven el 40% dels havers industrials. En aquest atac conjunt entre institucions internacionals i els grans bancs es posa de manifest la complementació d'uns i altres com a instruments del capital monopolista transnacional.

En aquest sentit, les institucions financeres recomanaren al govern espanyol la lliberalització del sector bancari en el moment en què el deute exterior del país estava en un 75% en mans de bancs comercials estrangers. Un cop aprovada pel Consell de Ministres l'esmentada lliberalització i un cop difosa amb gran alegria a través dels mitjans de comunicació internacionals, ja hi havia 65 bancs esperant autorització... I després, la corresponent gratitud del capital transnacional es manifestà a través d'un crèdit de 295 milions de dòlars per mitjà del FMI, ensems amb un ajut del Congrés USA de 70 milions de dòlars no reemborsables.

Alhora, les pressions d'aquests organismes i de la banca internacional també es dirigien a estimular les exportacions espanyoles, amb la qual cosa augmentava la dependència de la producció envers els mercats internacionals.

Totes aquestes qüestions posen de manifest la *imbricació creixent* de les *economies nacionals* amb l'economia internacional, el comerç de la qual es controlat per les multinacionals en un 40%. Però a més a més, posa de relleu la supeditació dels programes de desenvolupament econòmic dels estats en funció dels interessos del capital monopolista, així com la limitació de l'acció dels sindicats per l'*espai territorial* de la lluita i per la pròpia estructura organitzativa reduïda a l'àmbit nacional en contraposició a l'àrea internacional en què desenvolupen llurs activitats les corporacions multinacionals.

C. Sobre les dificultats del sindicalisme enfront de les multinacionals.

En aquest ambient l'acció sindical enfront de les corporacions multinacionals topa a més a més amb els nombrosos mecanismes que utilitzen aquestes en la recerca d'una relació de forces favorable en la confrontació amb els treballadors. Enumerem uns quants d'aquests mecanismes:

- internacionalització del procés de fabricació per evitar la *dependència* d'una sola planta que pugui bloquejar en cas de conflicte tota la corporació⁶;
- una capacitat financera que li proporciona resistència perllongada en els conflictes, quan no el "lock-out";
- transferència de producció d'un país a un altre o bé la intensificació de la producció en algunes filials en cas de vagues;
- diversificació de les inversions en un bon nombre d'empreses aparentment inconnexes per a dividir els treballadors en diferents convenis i condicions de treball⁷;
- transferència de preus i beneficis a la casa matriu o bé als "paradisos fiscals" mitjançant el comerç entre les filials amb la qual cosa evita mesures de control i capacitat informativa envers l'Administració dels països en els quals operen⁸;
- inflar preus de mercaderies que circulen entre les filials, amb la qual cosa poden desestabilitzar la política monetària d'un país;
- i una altra mesura desestabilitzadora consisteix en subfacturar, vendre o autovendre's per sota del preu de cost, la qual cosa fa que a poc a poc va portant a la ruïna a una filial concreta quan ho considera oportú la casa central⁹.

Dins d'aquest context, doncs, l'acció dels sindicats esdevé difícil atès que llur aparell organitzatiu és d'àmbit estatal a diferència de les corporacions multinacionals que operen i s'articulen en un nivell internacional. D'altra banda, per al sindicalisme existeixen d'al-

tres esculls derivats de llur pròpia naturalesa: divisió política i ideològica dels sindicats, fins i tot a nivell de les Internacionals sindicals¹⁰, diferents procediments legislatius en matèria de negociació col·lectiva; duració desigual dels convenis; diversitat dels continguts de la negociació col·lectiva segons els països; diferents reivindicacions en funció de la lluita sindical; opcions de política econòmica diferenciada; major o menor grau d'implantació sindical i, per tant, de força; diferents estructures organitzatives dels sindicats i, encara, l'existència de quantitat de llengües que dificulten la coordinació de les Seccions Sindicals i/o dels Comitès d'Empresa per fer intercanvi d'informació.

En resum, les multinacionals s'envolten d'una sèrie de barreres per posar-se fora de l'abast dels treballadors i dels sindicats. Malgrat les contrarietats esmentades, el sindicalisme tracta de desenvolupar una estratègia. Però la qüestió és com recomposar l'acció sindical. Com articular una solidaritat efectiva de la classe obrera a nivell internacional en la mesura que la seva imbricació i interdependència és cada cop més tangible i "material" com a resultat de la creixent internacionalització del capital?

D. Vers una tipologia d'acció sindical en la confrontació amb les multinacionals.

El sindicalisme, en correspondència directa a la problemàtica suscitada per les corporacions multinacionals, apunta (a més a més de la constitució d'un organisme supranacional, com és el cas de la Confederació Europea de Sindicats —CES—)¹¹ vers noves línies d'acció la tipologia de les quals, esquemàticament, i segons els programes d'acció i les experiències de lluita, podria ésser ordenada de la següent manera:

1r. *Negociació col·lectiva* en l'àmbit internacional entre Federacions Internacionals d'Indústria i Empresa multinacional¹². Amb l'objectiu d'aconseguir les mateixes condicions de treball i salaris per als treballadors de les diferents filials. Per arribar a aquest estadi de lluita cal fer diferents passos previs:

- . Formar comitès (o consells) mundials d'empresa.
- . Extensió de la coordinació i de la solidaritat.
- . Simultanejar en les mateixes dates les negociacions en els diferents països.
- . Recollir informació de les filials.
- . Elaborar plataformes conjuntes entre els treballadors dels diferents punts de la multinacional, etc.

2n. *Control de la transferència de producció*. El mecanisme de transferir la producció vers altres àrees geogràfiques que no es trobin en conflicte és un recurs que pot ésser bloquejat si hom coneix els punts vulnerables de les corporacions multinacionals. És a dir, com es relacionen les filials entre elles; què és el que pretenen; a on i com es munten els productes; mapa de distribució de filials; empreses subcontractades a les quals recorre; circuit de comercialització; vies de transport utilitzades i connexió amb les federacions de transport per establir una acció eficaç i solidària.

3r. *Control tecnològic* per impedir la mobilitat en el temps i l'efecte brutal sobre l'ocupació, la qual cosa erosiona paral·lelament la força sindical, alhora que contribueix a desqualificar la mà d'obra. El tema del control sindical sobre les innovacions tecnològiques comporta també plantejar temes relacionats amb la salut, condicions de treball i organització del treball que poden formar part del contingut de la negociació col·lectiva¹³.

Així mateix una altra sortida consisteix en pressionar davant les institucions corresponents a fi de promoure el desenvolupament tecnològic. La qual cosa és indispensable per trencar les cadenes de la dependència exterior¹⁴.

4t. *Control de la transferència de beneficis i de la política d'inversions*. Sovint aquest tipus d'informació està a l'abast dels treballadors, que coneixen el comerç entre les filials. I de vegades, fins i tot les transferències entre preus reals, inflats i desinflats. Aquesta informació, cal fer-la arribar als Comitès (o consells) Mundials d'Empresa, els quals, cotejant

aquesta informació, poden conèixer les jugades que realitza la firma a escala internacional¹⁵.

Un altre punt que afecta el sindicalisme és quant a les inversions amb l'objectiu d'aturar la dinàmica de treure diners d'un país per invertir-lo en un altre amb l'únic criteri de la rendibilitat. De fet existeixen algunes experiències d'intents de control i orientació de les necessitats socials, dels serveis públics, d'àrees geogràfiques deprimides, sectors en crisi, etc. Aquesta política de control es complementa amb la intervenció del Parlament en la política de control¹⁶. L'espectre d'aquesta política de control troba també ressò en les institucions internacionals com l'ONU, OIT, OCDE, etc.¹⁷

5è. *Nacionalització i extensió del sector públic*. La nacionalització d'empreses multinacionals pot esdevenir un factor progressiu, especialment quan aquestes controlen sectors claus de l'economia. Com ha succeït a Xile amb el coure o la nacionalització del petroli a Irak. Experiències d'aquest tipus existeixen a Gran Bretanya, on les TUC van pressionar per la nacionalització de la indústria naval i de l'aeronàutica¹⁸. En aquesta direcció es dirigeixen també les pressions d'alguns sindicats europeus amb l'objectiu de controlar sectors claus de l'economia, com l'energia, el transport i les finances. Aquest és el cas, per exemple, de la FGTB a Bèlgica.

6è. *Control a través de l'Estat*. En línies generals, l'intent de fer una política sobre les inversions estrangeres s'orienten en el sentit de crear comissions-intersindicals, que intervinguin en el Parlament i en altres organismes de l'Estat per controlar, dirigir i racionalitzar les inversions en funció de les necessitats sectorials i territorials. Així mateix, un altre aspecte de la intervenció sindical consistiria en establir negociacions a tres bandes: sindicats - multinacionals - govern, per fixar els termes d'un contracte. Aquest hauria de moure's entorn de:

- . protecció de l'ocupació enfront de les inversions en alta tecnologia que afecti els llocs de treball o bé que per efecte de la competència ocasioni un daltabaix en l'ocupació de determinats sectors;
- . adequar les condicions d'inversió i finançament als plans del sector i a les necessitats del desenvolupament territorial per corregir el desenvolupament desigual;
- . establir una legislació que fixi els marges d'actuació i les càrregues fiscals;
- . fomentar el desenvolupament i la investigació tecnològica autòctona;
- . control dels pagaments i transferències de beneficis a la casa matriu per evitar moviments desestabilitzadors, repatriació de guanys, transferència de producció, etc.;
- . i establir una legislació de protecció del medi ambient¹⁹.

E. Mitjans i instruments del sindicalisme multinacional.

Aquests sis punts assenyalats en la tipologia resumeixen d'alguna manera els objectius estratègics de la lluita sindical enfront de les corporacions multinacionals. Ara bé, amb quins instruments i mitjans compta el sindicalisme per impulsar la seva estratègia? Si les vagues i la solidaritat constitueixen les eines de contestació ja clàssiques, la confrontació amb les multinacionals exigeix noves formes. Aquestes cal que detectin els punts *vulnerables* en l'estructura i l'organització de la corporació multinacional a fi de saber a on dirigir l'acció. Aquests punts acostumen a trobar-se en:

- . l'articulació de la pròpia estructura productiva i financera.
- . la circulació de mercaderies interfilials.
- . circuit comercial.
- . subministrament de matèries primeres.
- . canals de comunicació, etc.

Tot això exigeix obtenció i canalització de la informació de la qual disposen els treballadors en contacte directe amb la producció, així com els administratius i tècnics. En algun

moment es filtra informació a través dels quadres directius quan aquests són de diferents nacionalitats, per raó de les rivalitats, diferències culturals i idiosincràsia²⁰. La informació subministrada per l'empresa als treballadors no acostuma a ésser fidedigna de la situació real, però, malgrat tot, hom tendeix a recollir-la i canalitzar-la.

I quant als mitjans de pressió, a més a més dels ja esmentats, n'hi ha dos que excel·leixen especialment: *la publicitat de la informació i les campanyes de premsa*. La intervenció del sindicat en campanyes de premsa boicotejant el consum de productes d'una determinada firma acostuma a ésser molt efectiva. D'una banda el sindicat posseeix una estructura territorial, que, junt amb la pròpia imatge, permeten incidir en ciutats, barris, comarques i associacions de veïns. I, d'altra banda, la intervenció del sindicat en aquest marc pot deteriorar seriosament la imatge comercial de les multinacionals. Imatge que les multinacionals treballen amb especial cura sabent que és en la publicitat on es troba un dels motors de llur expansió comercial²¹.

Cal afegir a aquests instruments i mitjans de lluita la remodelació *organitzativa* dels sindicats pel vessant de les federacions d'indústria, derivada del major protagonisme dels Comitès d'Empresa (CE) articulats en el nivell internacional amb els CE d'altres filials. L'organització sindical sorgida de la connexió dels CE té com a corollari el que s'anomena Consells Mundials Permanents d'Empresa. Existeixen uns seixanta en la indústria química (ICF) i uns quaranta en la metal·lúrgia (FITIM). Els existents es troben vinculats a la CIOSL. És per això, que per les divergències polítiques d'altres sindicats no circumscrits dins l'àrea d'aquesta internacional apunten a crear els anomenats Comitès Mundials d'Empresa²². Potser un terreny de convergència comuna sigui a no massa llarg termini la Confederació Europea de Sindicats (CES)²³.

Són aquests Consells o Comitès els que coordinen la lluita, recullen i difonen la informació, armonitzen i conjunten els diferents terminis de les negociacions realitzades en el nivell estatal, i duen a terme la negociació amb la més alta direcció de la multinacional. Llur acció es recolza alhora en la base organitzativa de la Federació d'Indústria corresponent, així com en el recurs a d'altres federacions com, per exemple, el transport (en cas de necessitat de bloqueig). La recollida d'informació és un punt notori que es contempla en l'activitat d'aquests òrgans del sindicalisme. Els continguts en la circulació de la informació giren entorn de les condicions de treball i política de relacions de treball; producció i organigrama d'aquesta; situació i força sindical en les diferents filials, i estructura financera²⁴. Arribats a aquest punt, cal assenyalar que el sindicalisme en aquest nivell utilitza també els instruments de la informàtica moderna per obtenir una informació ràpida i àgil igual com les empreses multinacionals.

De la qüestió de la informació també se'n deriva la creació de Centres d'Estudis o Bancs de Dades sobre les multinacionals. Precisament la CMT té en projecte realitzar el que s'ha donat a conèixer com a Xarxa d'Antenes, el servei de la qual tindria un caràcter intersindical²⁵. Per a la difusió de la informació un canal que es contempla en les estratègies dels sindicats és la *formació*, sobretot quan aquesta és considerada com a vehicle per a la transformació social.

E. Alguns interrogants.

De tot el que s'ha exposat fins ara es dedueix una tendència a la centralització del poder de representació i negociació dels treballadors. Si, d'una banda, portar la negociació per "dalt" pot suposar un cert avenç, en equiparar condicions de treball i exercir un determinat grau de control sobre la multinacional, no representa potser això una major rigidesa estructural del marc polític i sindical en la mesura que l'acció tendeix a allunyar-se de les "bases"? Quina significació pot tenir la realització de Convenis Col·lectius d'empresa a escala internacional: no afavoreix això l'aparició del corporativisme?²⁶ N'hi ha prou amb la limi-

tació de l'acció sindical contra les corporacions multinacionals a nivell de la firma i de la Federació d'Indústria, o bé es tracta d'una lluita més global, intersectorial? En aquest cas, com es pot plantejar?

Una de les mesures suggerides era la intervenció, per mitjà de l'Administració, vers una política de control. Però, aquesta política no topa avui amb els objectius d'aconseguir majors inversions a fi de pal·liar l'atur?

El desafiament és precisament aquest. Així, doncs, per acabar recordo les paraules que poc abans de morir va pronunciar Walter Reuther, president de la United Automobile Workers:

"Les grans empreses s'han internacionalitzat i han transformat les economies nacionals dintre de les quals ens guanyem la vida en un ampli mercat internacional... Avui hem de restar units en un sentiment de solidaritat internacional sindical, doncs si continuem dividits, serem els testimonis impotents de l'erosió de les nostres condicions de vida actuals per l'automatització, pels desplaçaments de les empreses i pel joc cec del cicle econòmic. Aquest procés d'erosió s'agreuja encara més per la competència que es puguin fer els treballadors dels diferents països per raó de llurs salaris, de llurs condicions de treball i de llur nivell de vida"²⁷.

Notes

- (1) Sobre aquest particular cfr. les diferents aportacions de : Wilkins, Mira: *The maturing of multinational enterprise. American Business abroad from 1914 to 1970*. Harvard University Press. New York. Bertin, G.Y. *L'expansion internationale des grandes entreprises*. La documentation française. Travaux et Recherche, núm. 25. 1972. Hymer, S.: *Las empresas multinacionales: la internacionalización del capital*. Ed. Periferia. Buenos Aires, 1972. Del mateix autor: *L'impact des firmes internationales en la politique industrielle de l'Europe integrée et l'apport des capitaux extérieurs*. Ed. PUF, París, 1968. Del mateix autor: *Mercado mundial e internacionalización del capital*. Balance de 25 años. Rev. Monthly Review, vol. 2, núm. 3. Sep.-oct. 1978. Jalee, Pierre: *El imperialismo en 1970*. Ed. Siglo XXI. Madrid, 1975. Levinson, C.: *Capital, inflación y las multinacionales*. Ed. Ariel. Barcelona, 1976. Magdoff, H.: *La empresa multinacional en una perspectiva histórica*. Rev. Monthly Review, núm. 6. Vol. 3. Gener 1980. Palloix, C.: *La internacionalización del capital*. Ed. H. Blume. Madrid 1978, i també *Las firmas multinacionales y el proceso de internacionalización*. Siglo XXI. Madrid, 1975. Un debat interessant es pot apreciar en AA.VV.: *Teoría y práctica de la empresa multinacional*. Ed. Periferia. Buenos Aires, 1974. Cal fer especial esment de l'obra dels clàssics sobre aquest tema dels quals, per raó d'espai, no faig la citació. Només em refereixo a l'obra de Vidal Villa: *Teorías del imperialismo*. Ed. Anagrama. Barcelona 1976, el qual de forma succinta recull les diferents aportacions teòriques consubstancials a la internacionalització del capital.
- (2) CGIL. Per a un estudi sobre l'estratègia utilitzada per les corporacions multinacionals en la confrontació amb els sindicats, veure CGIL: *Multinazionali e controllo sindacale*. Editrice Sindacale Italiana. Roma, 1979; CMT: *Para una acción sindical renovada frente a las multinacionales*. 19è Congrés, Brussel·les, 1977. Levinson, C.: *El contrapoder multinacional. La réplica sindical*. Ed. Dopesa. Barcelona, 1974. Ferrari Bravo, L.: *Imperialismo e classe operaia multinazionale*. Ed. Feltrinelli, Milan, 1977. Quant a l'Estat, veure Català Oliveras: *Empresas multinacionales y la socialización de la producción. Efectos sobre el Estado y los sindicatos*. I Christensen, R.: *Empresas multinacionales y Estado-Nación, Tortuosa convivencia*. Ed. Depalma. Buenos Aires, 1976. Vernon, Raymond: *Les conséquences économiques et politiques des entreprises multinationales*. Laffont, París 1974. Vernon, R.: *Soberanía en peligro. La difusión multinacional de las empresas de Estados Unidos*, Ed. F. C.E. Mèxic, 1973.
- (3) AA.VV. *Debate contra la General Motors*. Saragossa, 1980. I també cfr. A. Martín Artilles: *Multinacionales, Estado y Sindicatos*. Rev. Catalunya Obrera, núm. 2. Nov. 1980. Barcelona. Per al tema de l'acció relacionada entre multinacionals i estats, cfr.: Sweezy, P.M.: *Las sociedades anónimas, el Estado y el imperialismo*. Rev. Monthly Review, vol. 2, núm. 9. Abril 1979. Garcia Petit, J.: *La transnacionalització de la política*. Rev. Debate núm. 7. Ed. Centre d'Estudis Socialistes, Barcelona, 1980.

- (4) Folker Fröbel, J. Heinrichs, O. Kreye: *La nueva división internacional del trabajo*. Ed. Siglo XXI. Madrid, 1980. Dels mateixos autors, veure també: *Industrialización orientada hacia la exportación de los países subdesarrollados: la nueva división internacional del trabajo*. Revista Mensual, Febrero 1979, Vol. 2-7. Barcelona.
- (5) CMT-USO. *La internacionalización bancaria en España*. Brussel·les, 1979. Sobre la relació banca-empreses multinacionals, veure P.M. Sweezy: *Empresas y Bancos multinacionales*. Pàg. 83. Monthly Review, Vol. 1-5. Sep. 1977. Jeff Frieden: *La Comisión Trilateral: economía y política en los años 70*. Monthly Review, núm. 11. Vol. 1. Maig 1978.
- (6) Cas de la Ford, que després de diverses experiències ha optat per aquest tipus d'organització. Cfr. FITIM: *La Ford y sus trabajadores*. València, 1980. Un esment al tema també es troba en Roldán, S.; Muñoz, Y.; Serrano, A.: *La internacionalización del capital en España*. Ed. Cuadernos para el Diálogo. Madrid, 1978. Beynon, H.: *Working for Ford*. Ed. Penguin Books. London, 1973.
- (7) Aquest és el cas que ha esclatat amb la vaga del grup Philips el 1974. Aquesta ramificava els seus tentacles en les següents empreses: Fiesa, Copresa, Miniwat, Taisa, Lámparas Zeta, Lámparas Día, Segad, Hispano Ferritas, Surheysa, Iresa, Excel, Duphar Askar i Euroservice.
- (8) Herbolzheimer, E.: *Los precios de transferencia entre las empresas multinacionales y los gobiernos*. Ed. Banca Catalana, núm. 41. Junio 1976. También Lall, S.: *Precios de transferencias y empresas multinacionales*. ICE, núm. 508. Madrid, 1975.
- (9) Experiència de Standard Elèctrica a Portugal, que pertany al grup de l'ITT. Anthony Sampson: *El Estado soberano de la ITT*. Ed. Dopesa. Barcelona, 1974. Quant al cas de Xile, veure Beaud, M.; Danfou, P.; David, Y.: *Chile: Les documents du complot d'ITT*. Ed. Syros. París, 1974. També 180° Informe Secreto Especial nº 5.
- (10) Per a una explicació de les estratègies de les Internacionals Sindicals CMT, CIOLS i FSM, confrontar A. Martín Artiles: *El movimiento sindical en una encrucijada*. Rev. Sociología del Trabajo, núm. 5. Madrid, 1981. A. Martín Artiles: *Multinacionales y control sindical*. Ed. Unión Sindical Obrera. Barcelona, 1980.
- (11) Aznar, Jaime: *Los sindicatos y la CEE*. Rev. Transición y la CEE núm. 10/11. Més detall, cfr. Ange-la Sarcina: *Sindacato e multinazionali*. Editrice Sindacale Italiana. Roma, 1978.
- (12) CLAT: *Bases de una propuesta frente a las transnacionales*. Ed. CLATRAM. Venezuela, sep. 1979. Kassalow, E.: *Aspectos de las relaciones laborales en compañías multinacionales*. OIT. Ginebra 1978. Gunter, H.: *Reseña panorámica de algunas investigaciones recientes acerca de las empresas multinacionales y la mano de obra*. OIT. Ginebra, 1973.
- (13) Sobre aquest aspecte consultar Helios Prieto: *Consideraciones relativas a los acuerdos sobre introducción de nueva tecnología*. (El caso Lucas). Revista Mensual. Febrer 1981. Vol. 4, núm. 5. I Comité de delegados de Lucas Aerospace: *Plan Alternativo*. Rev. Transición, núm. 3. Desembre 1978.
- (14) Peñas, A.: *La dependencia tecnológica en España*. Ed. TPC-CC.OO. Madrid, 1980. Peñarrubia, A.: *La Conferencia Mundial de Viena sobre Ciencia y Tecnología para el desarrollo*. TPC-CC.OO. Madrid, 1980. CMT. *Las transferencias de técnicas, Reflexiones sindicales*. Brussel·les, 1976.
- (15) En l'obra de C. Levinson: *El contrapoder multinacional. La Réplica Sindical*. Ed. Dopesa. Barcelona, 1974, es pot veure l'experiència dels Consells Mundials de la FITIM i de l'ICF, Federacions d'Indústria depenents de la Confederació Internacional d'Organitzacions Sindicals Lliures - CIOSL-.
- (16) A França durant el Programa comú es desenvolupà una experiència de política de control sobre la Honey-Well, IBM i CII; més detall a les pàgines annexes del llibre del PSF: *Socialismo y multinacional*. Ed. Blume, Madrid, 1978. D'altres mesures com la política fiscal es contempla també com una eina d'intervenció. Per una perspectiva general de la situació espanyola, cfr. Alvarez Malón, S.: *Algunos aspectos de la fiscalidad española de las empresas multinacionales*. ICE núm. 508. Desembre 1975. Aznar, Y.: *Las inversiones extranjeras en España. Su régimen jurídico*. Madrid, 1976. Alvarez Pastor, D. y Eguidazu, F.: *Comentario al nuevo decreto sobre inversiones extranjeras en España*. ICE, núm. 1559. Febrer, 1977. Martínez Genique: *La problemática fiscal de la empresa multinacional*. Comunicación en la XXII Semana de Derecho Financiero. Madrid 1974.
- (17) Cfr.: ICE, núm. 556 Control de cambios y transacciones exteriores, i núm. 559 Declaración OCDE sobre inversión internacional y empresas multinacionales, de desembre 1979 i març 1980, respectivament.
- (18) Rosanvallon, P.: *Crisi du capitalisme et stratégies syndicales en Europe*. Rev. CFDT- Aujourd'hui, núm. 27. Sep.-oct. 1979.
- (19) PSOE: *La estrategia económica del PSOE*. Madrid, 1980.
- (20) En aquesta direcció cfr. CC.OO.: *La Federación Mundial de Trabajadores Científicos ante las socie-*

- dades multinacionales*. Rev. TPC-CC.OO. núm. 2. Gener 1980. Es interessant atès que conté una llista de les ponències presentades. Així mateix cfr. Caballero, M.: *Los técnicos y cuadros en una multinacional*. Rev. TPC-CC.OO. núm. 4. Juliol 1980.
- (21) La publicitat de la informació sobre les característiques, beneficis, composició del consell d'administració, vendes, estructura i pràctiques comercials constitueix un arma important. Un exemple d'això és l'experiència de denúncia en un article sobre els enormes beneficis de les multinacionals del petroli (Exxon, Chevron, Standard Oil, Gulf, Socal) durant 1978, que va provocar la intervenció del Govern Carter i del Congrés USA imposant un impost extraordinari sobre aquests beneficis. Cfr. EL PAIS, 26-X-79.
- (22) FTM-USO. *Conferencia de Sindicatos metalúrgicos del Mediterráneo*. Roma, 1979.
- (23) CES. *Programa d'azione europeo per il controllo dei gruppi multinazionali*. (Publicado en Sindacati e Multinazionale). Editrice Sindacale Italiana. Roma, 1978.
- (24) CES: *Las Secciones Sindicales de Empresa, hoy*. Ed. USO. Barcelona, 1980. Un exemple d'intercanvi d'informació ens l'ofereix l'experiència de CIBA-GEIBY, cfr. annex.
- (25) CMT: *Las Multinacionales: por una política sindical*. Brussel·les, 1972.
- (26) Per a una visió del creixent corporativisme, veure Salvador Giner-Pérez Yruea: *La sociedad corporativa*. Ed. CIS. Madrid, 1979. Referències a aquest tema es troben també en les obres de la CMT i de la CLAT ja citades.
- (27) CMT. Obra citada, pàg. 148.